

12 Anhwylder y Sbectrwm Awtistiaeth (ASA)

Cynnwys

12	Anhwylder y Sbectrwm Awtistiaeth (ASA).....	1
12.1	Ynglŷn â'r bennod hon	2
	Beth yw ystyr y term Anhwylder y Sbectrwm Awtistiaeth?.....	2
	Diogelu	2
12.2	Beth yr ydym yn ei wybod am y boblogaeth?.....	3
12.3	Beth y mae pobl yn ei ddweud wrthym?.....	5
12.4	Adolygiad o'r gwasanaethau a gynigir ar hyn o bryd.....	6
12.5	Casgliad ac argymhellion	7
	Cyfeiriadau	9

12.1 Ynglŷn â'r bennod hon

Mae'r bennod hon yn cynnwys anghenion poblogaeth dinasyddion ag Anhwylder y Sbectrwm Awtistiaeth. Mae yna benodau ar wahân ar gyfer anabledau dysgu ac iechyd meddwl.

Beth yw ystyr y term Anhwylder y Sbectrwm Awtistiaeth?

Mae Anhwylder y Sbectrwm Awtistiaeth (ASA) yn gyflwr niwroddatblygiadol sydd fel arfer yn ymddangos yn gynnar mewn plentyndod (yn aml, ond nid bob amser, mae'n amlwg erbyn tair oed). Mae'r cyflwr yn un gydol oes. Fodd bynnag, gall y nodweddion craidd a ddangosir newid wrth i'r unigolyn ddatblygu. Mae ASA yn effeithio ar dri maes eang o ran gweithredu:

- Dealltwriaeth gymdeithasol a rhyngweithio cymdeithasol cyfatebol
- Cyfathrebu – yn arbennig cyfathrebu cyfatebol mewn cyd-destun cymdeithasol
- Anawsterau yn ymwneud â diddordebau cyfyngedig, ymddygiad ailadroddus, ac anawsterau synhwyraidd sylweddol

Mae ASA yn gyflwr sy'n bodoli ar draws yr ystod gallu, o'r rheiny sydd ag anabledd dysgu dwys/sylweddol i'r rheiny sy'n abl iawn yn ddeallusol (er enghraifft, y rheiny sydd ag IQ yn yr ystod uwch).

Dros amser, cafodd nifer o labeli eu defnyddio i ddisgrifio'r cyflwr, yn cynnwys Awtistiaeth, Awtistiaeth yn ystod Plentyndod, Awtistiaeth Uwch-weithredol, a Syndrom Asperger. Gan fod pob un o'r cyflyrau hyn yn rhannu'r meysydd craidd o ran anawsterau a amlinellir uchod, mae'n arfer cyfredol, erbyn hyn, defnyddio'r categori diagnostig byd-eang o ASA. Ar hyn o bryd, mae yna ddadl ynghylch a yw'n fwy priodol defnyddio Cyflwr y Sbectrwm Awtistiaeth (CSA), yn hytrach nag ASA. Fodd bynnag, yr ail derm sy'n cael ei ddefnyddio mewn llawlyfrau diagnostig cyfredol.

Diogelu

Mae'n hysbys bod oedolion ag anabledd dysgu yn agored i gael eu cam-drin a'u hecsbloetio, a gall hyn ddigwydd mewn lleoliadau cymunedol a phreswyl (NICE, 2015); byddai hyn hefyd yn cynnwys pobl ag ASA. Mae staff wedi nodi bod yna broblemau sylweddol o ran diogelwch mewn perthynas â defnyddio'r Rhyngwyd gan bobl ag ASA, yn ogystal â phryder o ran radicaliaeth. Mae bwlio hefyd yn broblem i bobl ag ASA, ac yn enwedig i bobl ifanc â Syndrom Asperger mewn ysgolion prif ffrwd. Mae'n bosibl iawn fod yna risg uwch o ran Camfanteisio'n Rhywiol ar Blant ymhlith pobl ag ASA/Syndrom Asperger.

12.2 Beth yr ydym yn ei wybod am y boblogaeth?

Yn 2011, tybiwyd bod gan rhwng 0.6% ac 1% o boblogaeth y DU ASA, gyda chymhareb gwrywod:benywod o 4:1. Mae amcangyfrifon o nifer yr achosion o ASA wedi cynyddu'n sylweddol yn ystod yr ychydig ddegawdau diwethaf, ac mae rhai astudiaethau yn priodoli hyn i ehangu'r cysyniad o ASA, yn ogystal â mwy o ymwybyddiaeth o'r cyflwr, yn hytrach nag i gynnydd gwirioneddol yn y niferoedd o achosion, ond ni ellir diystyru hyn.

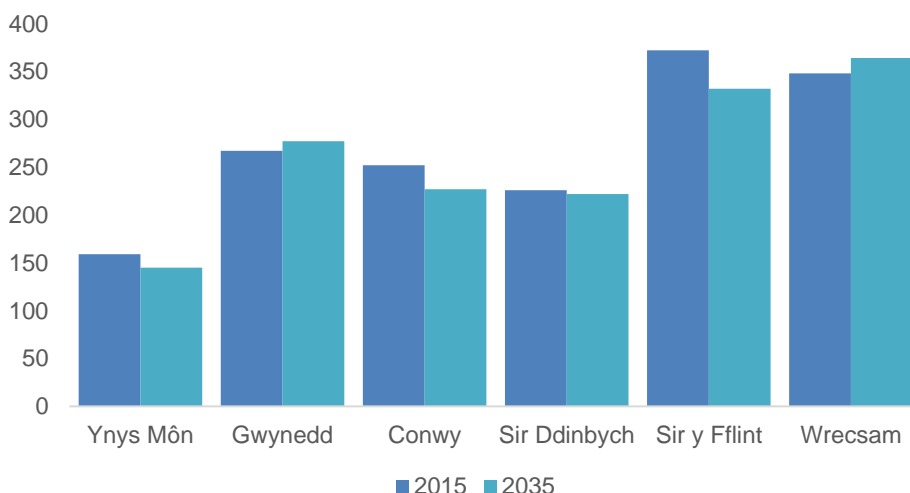
Roedd nifer yr achosion o ASA yn y boblogaeth yn 2011 yn dangos y canlynol:

- 1.1% mewn pobl 16 i 44 oed
- 0.9% mewn pobl 45 i 74 oed
- 0.8% mewn pobl 75 oed a hŷn.

Mae yna awgrym cryf fod yna achosion o oedolion ag ASA a fethwyd; dim ond ers dechrau'r 1990au y mae asesiad ar gyfer ASA wedi bod ar gael, ac mae'r asesiad hwn wedi canolbwyntio'n bennaf ar blant.

Mae'r ffigurau ar gyfer cyfanswm nifer y bobl 19 oed a hŷn yr amcangyfrifir y mae ganddynt ASA yng Ngogledd Cymru i'w gweld isod, ynghyd â rhagfynegiadau ar gyfer y dyfodol. Mae'r ffigurau hyn yn dangos cynnydd yn y nifer a ragwelir o bobl 18 oed a hŷn ag ASA yng Ngogledd Cymru.

Ffigur 12.1 Plant 0 i 17 oed y rhagwelir y bydd ganddynt ASA erbyn 2035 yng Ngogledd Cymru

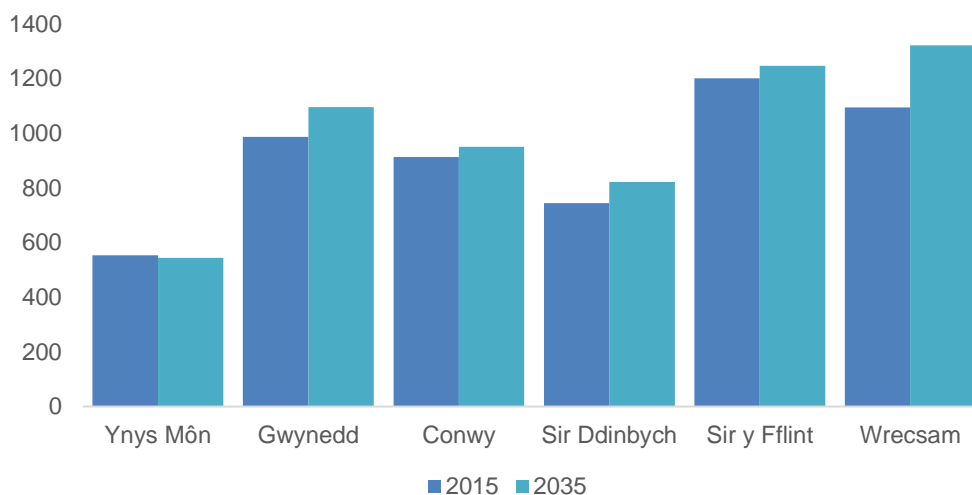
Ffynhonnell: Daffodil

Tabl 12.1 Plant 0 i 17 oed y rhagwelir y bydd ganddynt ASA erbyn 2035

	2015	2020	2025	2030	2035
Ynys Môn	159	163	164	155	145
Gwynedd	267	265	268	271	277
Conwy	252	254	254	242	227
Sir Ddinbych	226	232	237	231	222
Sir y Fflint	372	373	368	349	332
Wrecsam	348	365	373	368	364
Gogledd Cymru	1,624	1,652	1,664	1,616	1,567

Ffynhonnell: Daffodil

Ffigur 12.2 Cyfanswm y boblogaeth dros 18 oed y rhagwelir y bydd ganddynt ASA erbyn 2035

Tabl 12.2 Cyfanswm y boblogaeth dros 18 oed y rhagwelir y bydd ganddynt anhwylderau'r sbectrwm awtistig

	2015	2020	2025	2030	2035
Ynys Môn	553	550	547	546	544
Gwynedd	986	1,017	1,046	1,074	1,095
Conwy	913	923	932	942	950
Sir Ddinbych	744	765	783	803	821
Sir y Fflint	1,201	1,217	1,227	1,241	1,246
Wrecsam	1,094	1,148	1,204	1,264	1,321
Gogledd Cymru	5,491	5,620	5,739	5,870	5,977

Ffynhonnell: Daffodil

Proffil y Gymraeg

Mae yna amrywiaeth ledled Gogledd Cymru o ran cyfran y bobl y mae'r Gymraeg yn iaith a ffefrir ganddynt. Mae hyn yn golygu bod yna anghenion amrywiol ledled Gogledd Cymru o ran staff cymorth sy'n siarad Cymraeg ac sy'n gallu cefnogi iaith ac anghenion diwylliannol siaradwyr Cymraeg ag ASA. Mae'r angen yn tueddu i gael ei ddiwallu'n well mewn ardaloedd lle mae mwy

o bobl yn siarad Cymraeg, er enghraifft Gwynedd, nag mewn ardaloedd tebyg i Sir Ddinbych a Chonwy, lle mae recriwtio staff cymorth sy'n siarad Cymraeg wedi bod yn dasg anodd (AGGCC 2016). Mae mwy o wybodaeth ar gael ym mhroffil y Gymraeg a gynhyrchwyd ar gyfer yr asesiad poblogaeth.

12.3 Beth y mae pobl yn ei ddweud wrthym?

Mae cynllunio ar gyfer gwasanaethau ASA yn dasg anodd. Nid yw gwasanaethau anabledau dysgu traddodiadol yn ddigon hyblyg ac ymatebol i ddiwallu anghenion pobl ag ASA. Mae nifer y bobl sy'n cael diagnosis wedi cynyddu yn ystod y pum mlynedd diwethaf. Fodd bynnag, ers i feddyg penodol ar gyfer ASA ymddeol, nid yw'r gwasanaethau wedi parhau i ddatblygu yng Ngogledd Cymru.

Mae'r gyfradd hunanladdiad ymhlith pobl ag ASA yn uchel, ac mae yna gyfran uchel yn y carchar; gall hyn fod oherwydd cyfuniad o anawsterau â'r system a naiffrwydd.

Dywed rhieni plant ag ASA fod gofalu am blentyn â'r cyflwr yn heriol oherwydd problemau ymddygiad. Ychydig iawn o gefnogaeth sydd ar gael o ran llesiant emosiynol ar gyfer teuluoedd er mwyn iddynt allu parhau i ddarparu'r gofal, a chael perthnasoedd teuluol da. Byddai rhieni yn hoffi i'r gymuned fod yn fwy ymwybodol o awtistiaeth (gan ei fod yn anabled cudd), a bod yn fwy parod i'w dderbyn.

Mae rhieni hefyd yn crybwyll anallu i gael mynediad at gyngor amserol, diffyg gweithgareddau cymdeithasol, sy'n arwain at arunigedd cymdeithasol, yn ogystal â diffyg hyfforddiant a chymorth i reoli problemau ac ymddygiadau.

Mae bylchau yn y ddarpariaeth yn rhwystredig i rieni ac oedolion ag ASA, ac mae yna batrwm o ran anghenion heb eu diwallu ledled yr holl weithgareddau yr ymgymerir â hwy.

Yn aml, nid yw llawer o bobl ag ASA, yn enwedig y rheiny sy'n uwchweithredol, yn gymwys i gael gwasanaethau a chymorth iechyd meddwl a gofal cymdeithasol. Ond, yn aml, bydd gan nifer ohonynt anghenion cymorth lefel isel a allai ddatblygu i fod yn broblemau iechyd meddwl mwy difrifol, digartrefedd, ac anawsterau ariannol, os nad eir i'r afael â hwy.

Mewn perthynas â chymorth a darpariaeth barhaus, mae'r meysydd yr adroddir amlaf arnynt o ran anghenion heb eu diwallu ar gyfer plant ac oedolion fel a ganlyn:

- cymorth ar gyfer materion emosiynol/ymddygiadol;
- cymorth ar gyfer materion sy'n ymwneud yn uniongyrchol ag ASA a sgiliau bywyd;

- mynediad at gyfleoedd o ran cymdeithasu a hamdden o fewn eu cymunedau eu hunain; a
- chymorth seibiant ar gyfer teuluoedd.

Yn ogystal â diffyg cymorth, dywedir bod y ddarpariaeth addysg o ran ymwybyddiaeth o ASA yn aml yn broblem ar gyfer plant ag ASA, a bod diffyg cymorth ar gyfer cyflogaeth yn angen heb ei ddiwallu ar gyfer oedolion.

Dywedodd y gwaith cenedlaethol yn 2015 fod yna dair thema newydd ar draws pob maes angen a phob oedran.

- Mae yna ddiffyg sgiliau a gwybodaeth i gefnogi unigolion ag ASA ymhlith staff o fewn gwasanaethau generig a gwasanaethau cymunedol.
- Mae'r meini prawf cymhwystra ar gyfer gwasanaethau haen 2 a 3 yn golygu bod unigolion ag ASA Uwch-weithredol (a'u gofalwyr) yn disgyn i'r bylchau rhwng gwasanaethau iechyd meddwl a gwasanaethau anabledau dysgu, ac felly ni chânt fynediad at gymorth emosiynol, ymddygiadol, iechyd meddwl lefel isel a sgiliau bywyd.
- Mae angen addasu cymorth a gwasanaethau generig sy'n bodoli yn y gymuned er mwyn iddynt fod yn addas ar gyfer unigolion ag ASA oherwydd eu hanghenion penodol.

12.4 Adolygiad o'r gwasanaethau a gynigir ar hyn o bryd

Ymddengys bod gwasanaethau a chymorth i blant ag ASA yn gwahaniaethu o sir i sir, a'u bod yn cael eu darparu gan sefydliadau gwahanol, yn dibynnu ar oedran y plant. Er enghraifft, yng Ngwynedd ar hyn o bryd mae plant yn cael eu hasesu gan dîm integredig plant anabl Derwen os ydynt o dan bump oed, a chan CAMHS os ydynt dros bump oed. Os bydd gan y plant hyn anabledau dysgu hefyd, byddant yn mynychu Derwen.

Ym mis Ebrill 2008, cyhoeddodd Llywodraeth Cymru Gynllun Gweithredu Strategol ar gyfer Anhwylderau'r Sbectrwm Awtistiaeth (ASA) ar gyfer Cymru. Nod y cynllun oedd nodi sut i ddiwallu anghenion unigolion ag ASA, eu teuluoedd a'u gofalwyr, ac roedd yn ofynnol i bob cyngor lleol ddatblygu ei gynllun lleol ei hun.

Mae'r mwyafrif o'r gefnogaeth sydd ar gael ar gyfer pobl ag ASA yn cael ei ddarparu gan sefydliadau'r trydydd sector. Mae yna sefydliadau cenedlaethol sy'n darparu gwasanaeth yng Ngogledd Cymru, er enghraifft Autism Initiatives, yn ogystal â grwpiau cefnogi mwy lleol, er enghraifft Grŵp Cefnogi Asperger/Awtistiaeth Gwynedd a Môn. Mae Cymdeithas Genedlaethol Awtistiaeth hefyd yn darparu gwasanaeth gofal cartref.

Yn genedlaethol, adnewyddwyd Cynllun Gweithredu Strategol ASA ar gyfer Cymru, ac yn 2015 cyhoeddwyd cynllun cyflawni dros dro i alluogi gwaith

datblygu pellach i gael ei wneud i lywio'r gwaith o ddatblygu polisïau. Roedd y cynllun yn cynnwys ymrwymiad i ymgymryd ag ymarfer cwmpasu i archwilio'r ddarpariaeth sy'n bodoli, er mwyn mynd i'r afael â'r bwlch yn y gwasanaethau yng Nghymru. Archwiliwyd hefyd anghenion heb eu diwallu yn rhan o'r gwerthusiad o'r Cynllun Gweithredu Strategol ar gyfer ASA. Casglwyd tystiolaeth bellach trwy ymgynghori â rhanddeiliaid yn ystod 2015, ac amlygwyd bylchau yn y gwasanaethau, a nodwyd galw am gymorth ataliol lefel isel. O ganlyniad i'r gwaith ymchwil diweddaraf, mae Llywodraeth Cymru wedi ymrwmo i ddatblygu gwasanaeth awtistiaeth integredig, a fyddai'n golygu datblygu ymhellach y ddarpariaeth o ran asesiad diagnostig ar gyfer oedolion, yn ogystal â chymorth gydol oes ar gyfer unigolion ag ASA a'r rheiny sy'n eu cefnogi. Bydd y gwasanaeth hwn yn cael ei gyllido o Gronfa Gofal Canolraddol Llywodraeth Cymru. Bydd y gwasanaeth ASA newydd hwn yn fodel gwasanaethau integredig, a bydd wedi'i leoli o fewn strwythurau sy'n bodoli, ac yn eu cefnogi.

12.5 Casgliad ac argymhellion

Mae plant a phobl ag ASA yn adrodd ar anghenion heb eu diwallu mewn perthynas â:

- chymorth ymddygiadol/emosiynol;
- materion sy'n ymwneud yn benodol ag ASA a sgiliau bywyd; a
- mynediad at wasanaethau cymdeithasol a hamdden, a chyfle yn y gymuned.

Efallai y bydd gan blant a phobl ag ASA anabledd dysgu neu anabledd dysgu ysgafn, neu beidio. Efallai y bydd gan blant a phobl ag ASA anawsterau iechyd meddwl cymedrol, neu efallai y byddant yn datblygu anawsterau iechyd meddwl cymedrol os na fydd cymorth ar gael iddynt yn gynnar iawn.

Mae gwasanaeth Awtistiaeth cenedlaethol yn cael ei ddatblygu, a ariennir o Gyllid Gofal Canolraddol Llywodraeth Cymru, a bydd y gwasanaeth yn datblygu yng Ngogledd Cymru yn ystod yr ychydig flynyddoedd nesaf, a hynny yn rhan o raglen gyflwyno tair blynedd. Bydd y gwasanaeth hwn yn cael ei adeiladu ar arfer gorau ac ymchwil, a bydd ar gael ar gyfer pob oedran.

Hefyd, mae'n bwysig bod y cymorth sydd ar gael ar hyn o bryd yng Ngogledd Cymru trwy amrediad o sefydliadau trydydd sector sy'n gweithredu yn yr ardal, yn parhau, a'u bod yn ategu'r gwasanaeth cenedlaethol. Dylid hysbysebu argaeledd gwasanaethau cymorth o'r fath yn eang, fel y gall y rheiny y mae angen cymorth arnynt gael mynediad atynt.

Mae yna fylchau o ran codi ymwybyddiaeth ynghylch ASA ar gyfer y cyhoedd, cyflogwyr, staff a meysydd eraill o'r gwasanaethau cyhoeddus, er enghraifft canolfannau hamdden a chludiant cyhoeddus.

Er bod yna amrediad cynhwysfawr o wybodaeth ar y we, nid oes modd gwybod pa un a yw pobl yn defnyddio hyn ai peidio – mae angen codi ymwybyddiaeth o argaeledd gwasanaethau a chymorth ar wefannau tebyg i DEWIS.

Mae angen hyfforddiant i wella'r ddealltwriaeth o effeithiau a goblygiadau ASA, yn enwedig mewn perthynas â rheoli ymddygiad a strategaethau ymdopi, ac mae angen i hyn ddigwydd ar draws y sectorau, ac yn arbennig yn y gwasanaethau addysg. Nodir hefyd fod angen hyfforddi'r gwasanaeth heddlu i adnabod a oes gan unigolyn ASA. Yn ddelfrydol, dylai'r hyfforddiant hwn gael ei ddatblygu ar y cyd ar draws iechyd a gofal cymdeithasol, ac mae'n cynnwys y canlynol yn benodol:

- rheoli diddordebau arbennig,
- y cyfnod pontio o fod yn blentyn i fod yn oedolyn,
- tai a byw yn y gymuned,
- cyflogaeth a hyfforddiant,
- cefnogaeth ar ôl diagnosis ar gyfer partneriaid ac aelodau o'r teulu,
- arunedd cymdeithasol, datblygu sgiliau cymdeithasol a chynnal perthnasoedd,
- cadw'n ddiogel/ymyraethau gwrth-fictimeiddio,
- awtistiaeth mewn benywod,
- dynion ac awtistiaeth,
- cadw'n iach a rheoli gorbryder,
- ymddygiad heriol a rheoli dicter.

Yn olaf, bydd yna lwybr niwrolegol datblygiadol newydd, sef gwasanaeth a fydd ar gael i blant a phobl ifanc nad ydynt yn ffitio i'r llwybrau CALDS/CAMHS ar gyfer diagnosis a chymorth, a sefydlir yn gynnar yn 2017 yng Nghonwy/Sir Ddinbych – os bydd hyn yn llwyddiannus, dylai fod ar gael ledled Gogledd Cymru.

Cyfeiriadau

ASDinfoWales (2016) *Gwasanaeth Awtistiaeth Cenedlaethol: Cefndir a Gwybodaeth Arweiniol*. Ar gael yn: <https://ASDinfoWales.co.uk>

Bwrdd Iechyd Prifysgol Betsi Cadwaladr (2011) *Gwasanaethau Iechyd Meddwl ar gyfer Oedolion ag Anhwylderau'r Sbectrwm Awtistiaeth yng Ngogledd Cymru*

Cyswllt Conwy ar gyfer Anableddau Dysgu (2009) *Cau'r Bwlch: Adroddiad ar ymgynghoriad ar y gwasanaethau awtistiaeth yng Nghonwy*.

Cyngor Sir Ddinbych (2016) *Strategaeth Comisiynu Drafft ar gyfer Oedolion ag Anhwylder y Sbectrwm Awtistiaeth 2016-2020*

NICE (2015) *Challenging behaviour and learning disabilities: prevention and interventions for people with learning disabilities whose behaviour challenges*.

Canllawiau NICE [NG11]: NICE. Ar gael yn:

<https://www.nice.org.uk/guidance/ng11/chapter/introduction>